

SHIFOKORLIK AXLOQI: TARIXIY ILDIZLARI, INSON HUQUQLARI BILAN BOG'LIQLIGI VA BUGUNGI DOLZARBLIGI

Shodiqulov Eldor Sherzodovich

*Toshkent tibbiyot akademiyasi Ijtimoiy
fanlar kafedrasi o'qituvchisi*

Alloberdiyeva Zarina Yaxyoyevna

Toshkent tibbiyot akademiyasi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Shifokorlik axloqi va inson huquqlari tibbiy faoliyatning nafaqat amaliy, balki axloqiy-falsafiy asoslarini anglashda bir-birini to'ldiruvchi muhim tushunchalardir. Mazkur ishda shifokorlik axloqining shakllanishi, uning tarixiy ildizlari, inson huquqlari bilan o'zaro bog'liqligi hamda bugungi kunda tibbiyot sohasida yuzaga kelayotgan axloqiy-huquqiy masalalar atroflicha tahlil etilgan. Tibbiy axloq qadimdan boshlab shifokor va bemor o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solib kelgan, u jamiyatdagi madaniy, diniy va falsafiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Qadimgi Misr, Yunoniston, Hindiston va musulmon Sharqida shakllangan axloqiy qarashlar, xususan, Hippokrat qasami, Galen va Ibn Sino asarlari orqali tibbiyotda insonparvarlik, fidoyilik, halollik kabi tushunchalar asosiy tamoyil sifatida qaralgan.

Kalit so'zlar: shifokorlik axloqi, inson huquqlari, bioetika, tibbiy deontologiya, bemor huquqlari, axloqiy tamoyillar, tarixiy rivojlanish, Hippokrat qasami, tibbiy etika, axloqiy mas'uliyat.

Zamonaviy tibbiyotda axloqiy yondashuvlar tarixiy jarayonlar mahsulidir. Bioetika XX asrda mustaqil fan sifatida shakllangan bo'lsa-da, uning ildizlari qadimgi davrlarga, ayniqsa, qadimgi Yunoniston va musulmon Sharqidagi ilmiy-falsafiy qarashlarga borib taqaladi. Dastlab shifokorlik axloqi diniy e'tiqodlar, jamiyat qadriyatlari va shaxsiy vijdon bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa, keyinchalik bu yondashuv ilmiy asoslangan tamoyillarga aylana boshladi. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushidan so'ng, inson sha'ni hamda huquqlarini himoya qilish zarurati ortib borgan sayin, tibbiyotda axloqiy va huquqiy tamoyillarni qayta ko'rib chiqishga ehtiyoj paydo bo'ldi. Ana shu sharoitda bioetika, bemor huquqlari, shifokorning axloqiy mas'uliyati, shuningdek, kasbiy deontologiya tushunchalari chuqur tahlil etila boshlandi.

Bugungi kunda shifokorlik axloqi nafaqat kasbiy faoliyat mezoni, balki inson huquqlarini ta'minlashning muhim omili sifatida ham alohida e'tirof etiladi. Shu bois, shifokor va bemor o'rtasidagi munosabatlar doirasida axloqiy yondashuvlar, bioetika prinsiplari hamda xalqaro huquqiy me'yorlar o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritishi

zarur. Ushbu maqolada shifokorlik axloqining tarixiy ildizlari, uning inson huquqlari bilan bog'liqligi hamda bugungi dolzarbligi tahlil qilinadi.

Shifokorning ma'naviyatlilik darajasi uning o'zi yashab turgan jamiyatda qaysi axloqiy me'yorlarga amal qilishi, qanday qadriyatlarni o'zlashtirganligi va jamiyatga qo'shayotgan hissasida o'z ifodasini topadi. Axloqlilik esa inson ma'naviyatining o'lchovlaridan biridir. Tibbiyot xodimlarini tayyorlashda etika va deontologiya masalalari ayniqsa dolzarbdir. Bo'lajak shifokorlar uchun shakllangan axloqiy fazilatlarning mavjudligi katta ahamiyatga ega, chunki bu kasb egalari o'z ishlarida bemorlar va ularning qarindoshlarining og'rig'i va og'ir hissiy tajribalariga duch kelishadi. Bo'lajak shifokorlarga bemorlar bilan qanday munosabatda bo'lishni o'rgatish, tibbiy ko'rsatmalarni tushuntirish, ularni to'g'ri davolanishga undash kerak bo'ladi. Shifokorlik nafaqat mutaxassislik, balki alohida shaxsiy fazilatlarni talab qiladigan kasb hamdir. Binobarin, talab qilinadigan ma'naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirish bo'lajak shifokorlar tayyorlashda tarbiyaviy faoliyatning asosiga aylanadi.

Ushbu ilmiy ishni yozishda ko'p yo'nalishli tadqiqot metodlariga tayanildi. Mavzuning mohiyatini chuqur o'rganish uchun tarixiy-tahliliy, falsafiy-etik, me'yoriy-huquqiy va taqqosloviy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning birinchi bosqichida tibbiy axloq va bioetikaning shakllanish tarixiga e'tibor qaratildi. Xususan, qadimgi davr shifokorlarining axloqiy tamoyillari (Hippokrat qasami, Ibn Sino etik qarashlari), o'rta asrlardagi diniy-falsafiy ta'sirlar, hamda yangi davrdagi axloqiy inqirozlar — ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi davridagi insoniyatga qarshi eksperimentlar — tarixiy yondashuv asosida tahlil qilindi. Bu jarayonda axloqiy masalalarning tarixiy rivoji va zamonaviy bioetika tamoyillarining ildizlari aniqlashtirildi.

Ikkinchi bosqichda zamonaviy tibbiy axloqiy tizimlarning mazmuni va ularning inson huquqlari bilan o'zaro aloqasi o'rganildi. Bu bosqichda me'yoriy-huquqiy tahlil asosida inson huquqlari bilan bog'liq xalqaro va milliy hujjatlar, jumladan, UNESCO Bioetika va Inson Huquqlari bo'yicha Umumjahon Deklaratsiyasi (2005), Norimberg Kodeksi (1947), Helsinki Deklaratsiyasi (1964, yangilangan tahrirlari), va Bemor huquqlari to'g'risidagi milliy qonunchilik asos sifatida xizmat qildi. Ushbu hujjatlar orqali shifokor va bemor o'rtasidagi munosabatlarda axloqiy va huquqiy prinsiplar qanday uyg'unlashgani ko'rsatildi.

Tadqiqotning uchinchi bosqichida esa taqqosloviy va falsafiy-etik yondashuv orqali tibbiy axloqiy tamoyillar va inson huquqlari prinsiplarining o'xshash va farqli jihatlari solishtirildi. Shifokorning bemor oldidagi axloqiy majburiyatlari, bemorning qaror qabul qilishdagi avtonomiyasi, axborotga ega bo'lish huquqi, zarar yetkazmaslik, adolatli muomala, yashash huquqi kabi tamoyillar o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Ayniqsa, zamonaviy tibbiyotning texnologik rivojlanishi fonida yuzaga kelayotgan

yangi etik muammolar — sun'iy intellekt, genetik modifikatsiya, evtanaziya kabi masalalarga axloqiy va huquqiy pozitsiyalardan baho berildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar yordamida tibbiy axloq va inson huquqlarining tarixiy shakllanishi, nazariy asoslari va zamonaviy tibbiy amaliyotdagi o'rnini chuqur tahlil qilindi. Bu esa mavzuni har tomonlama yoritishga imkon berdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tibbiy axloqiy tamoyillar va inson huquqlari o'rtasida mustahkam tarixiy va mazmuniy bog'liqlik mavjud. Bioetikaning shakllanishi jarayoni tarixan inson huquqlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ayniqsa Ikkinchi jahon urushidan keyin bu sohalar bir-birini to'ldiruvchi va mustahkamlovchi tizimlarga aylangan.

Tahlillardan ma'lum bo'ldiki:

Hippokrat qasami va qadimgi davr etik qadriyatlari zamonaviy bioetika prinsiplarining ildizini tashkil etadi.

UNESCO va VMO tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro hujjatlar zamonaviy tibbiyotda inson huquqlarini to'laqonli ta'minlash zaruratini huquqiy asosda mustahkamlab bergan.

Bioetikaning asosiy prinsiplari — avtonomiya, zarar yetkazmaslik, yaxshilik qilish, va adolat — inson huquqlari bilan bevosita uyg'unlikda shakllangan.

Milliy qonunchilikda ham bemorlarning huquqlari (axborot olish, rozilik berish, maxfiylik) bioetik tamoyillar bilan uyg'un holda aks etgan.

Zamonaviy tibbiyotda axloqiy muammolar ko'proq texnologik taraqqiyot bilan bog'liq bo'lib, ular yangi etik mezonlar ishlab chiqishni talab qilmoqda (masalan, evtanaziya, genetik muhandislik, transplantatsiya).

Ushbu natijalar tibbiy axloq va inson huquqlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ilmiy asosda tasdiqlaydi hamda shifokorlik amaliyotida bu tamoyillarni uyg'un ravishda qo'llash zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa

Shifokorlik axloqi va inson huquqlari g'oyasi tarix davomida turli davrlarning ijtimoiy-siyosiy, falsafiy va madaniy sharoitlariga bog'liq holda shakllanib kelgan.

Tibbiyot tarixining rivojlanishiga nazar solinsa, har bir sivilizatsiya o'z davrida axloqiy tamoyillarni sog'liqni saqlash tizimiga singdirishga harakat qilgan. Misol uchun, qadimgi Misrda shifokorlar diniy-ma'naviy maqomga ega bo'lgan, qadimgi Hindiston va Xitoyda esa shifokorlik faoliyati murakkab axloqiy va falsafiy tizim asosida baholangan.

O'rta asrlarda diniy dogmalar tibbiy amaliyotga kuchli ta'sir o'tkazgan bo'lsa-da, Yevropa Uyg'onish davri bilan birga inson shaxsiga, tanlov huquqiga va ilmiy asoslarga asoslangan yondashuv rivojlandi. Ayniqsa, XVIII–XIX asrlarda demokratik g'oyalar va inson huquqlari tushunchasi rivoj topishi bilan shifokorning ijtimoiy mas'uliyati yanada oshdi.

XX asrda yuz bergan global fojealar — urushlar, tibbiy tajribalar, genotsidlar — axloqiy nazoratning yo'qligi qanday oqibatlarga olib kelishini ko'rsatdi. Shuning uchun tibbiyot sohasida axloqiy tamoyillar va inson huquqlari institutlari tarixiy saboqlar asosida mustahkam o'rnatildi.

Zamonaviy davrda shifokorning kasbiy faoliyati nafaqat tibbiy bilimga, balki tarixiy ongga, madaniy bag'rikenglikka va inson sha'nini yuksak qadrlashga asoslanmog'i lozim. Tarix fanining bu sohadagi o'rni shundaki, u bizga ilgari qilingan xatolarni anglab, kelajakda ularni takrorlamaslikka zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beauchamp, T.L., & Childress, J.F. Principles of Biomedical Ethics. 7th ed. Oxford University Press, 2013.
2. Annas, G.J. The Rights of Patients: The Authoritative ACLU Guide to the Rights of Patients. New York University Press, 2004.
3. UNESCO. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Paris: UNESCO, 2005.
4. World Medical Association. Declaration of Geneva (Amended 2017). — <https://www.wma.net>
5. Macklin, R. Bioethics, Human Rights and Health Law: Principles and Practice. Ethics & International Affairs, 2003.
6. Natsional'naya bioeticheskaya komissiya. Etika i prava cheloveka v sovremennoy meditsine. Moskva, 2019.
7. Qodirov, T. Tibbiy axloq asoslari. Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2018.
8. Jo'raqulova, G. Tibbiy faoliyatda bioetika va bemor huquqlari. "Yangi O'zbekiston" ilmiy jurnali, 2022, №4.
9. Norimberg kodeksi. 1947. — Translatsiya: YUNESKO Bioetika hujjatlari to'plami. Toshkent, 2010.
10. Fassin, D. Humanitarian Reason: A Moral History of the Present. University of California Press, 2011.